

ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA XUSUSIY MAKTABLARNING HUQUQIY MAQOMI, IJTIMOY AHAMIYATI VA PEDAGOGIK IMKONIYATLARI**Ubaydullayev Ilxomjon Raxmatovich**

FarDU "Huquqshunoslik" fakulteti o'qituvchisi.

Raxmatullayev Ayubxon Ilxomjon o'g'li

FarDU "Filologiya" fakulteti talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20473240>

Annotatsiya. Mazkur maqolada xususiy maktablarning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni, ularning huquqiy, pedagogik, iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Unda O'zbekistonda nodavlat ta'lim muassasalari, xususan xususiy maktablar faoliyatining rivojlanish tendensiyalari, huquqiy asoslari, davlat ta'lim standartlari bilan bog'liq jihatlari hamda xorijiy tajribani milliy ta'lim tizimiga tatbiq etish masalalari yoritilgan. Shuningdek, xususiy maktablarning ta'lim sifatiga ta'siri, innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari, raqamli ta'lim platformalari, STEAM, PISA va TIMSS kabi xalqaro yondashuvlarni joriy etishdagi o'rni tahlil qilingan. Maqolada xususiy maktablarning afzalliklari bilan bir qatorda, yuqori kontrakt to'lovlari, ijtimoiy tengsizlik xavfi, pedagog kadrlar yetishmovchiligi va ta'lim sifati monitoringini kuchaytirish zarurati kabi muammolar ham ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: xususiy maktab, nodavlat ta'lim muassasasi, ta'lim sifati, davlat-xususiy sheriklik, innovatsion pedagogika, raqamli ta'lim, STEAM, xalqaro ta'lim dasturlari, ta'lim huquqi, ijtimoiy tenglik.

Аннотация. В данной статье научно анализируется роль частных школ в современной системе образования, а также их правовое, педагогическое, экономическое и социальное значение. Рассматриваются тенденции развития негосударственных образовательных учреждений в Узбекистане, в частности частных школ, их нормативно-правовые основы, связь с государственными образовательными стандартами и вопросы адаптации зарубежного опыта к национальной системе образования. Особое внимание уделено влиянию частных школ на качество образования, возможностям применения инновационных педагогических технологий, цифровых образовательных платформ, а также внедрению таких международных подходов, как STEAM, PISA и TIMSS. Наряду с преимуществами частных школ в статье рассматриваются и существующие проблемы, включая высокую стоимость обучения, риск социального неравенства, нехватку квалифицированных педагогических кадров и необходимость усиления мониторинга качества образования.

Ключевые слова: частная школа, негосударственное образовательное учреждение, качество образования, государственно-частное партнерство, инновационная педагогика, цифровое образование, STEAM, международные образовательные программы, образовательное право, социальное равенство.

Abstract. This article provides a scientific analysis of the role of private schools in the modern education system, as well as their legal, pedagogical, economic and social significance.

The article examines the development trends of non-state educational institutions in Uzbekistan, particularly private schools, their legal foundations, their relationship with state educational standards, and the issues of adapting foreign experience to the national education system. Special attention is paid to the impact of private schools on the quality of education, the use of innovative pedagogical technologies, digital learning platforms, and the implementation

of international approaches such as STEAM, PISA and TIMSS. Along with the advantages of private schools, the article also discusses existing challenges, including high tuition fees, the risk of social inequality, a shortage of qualified teaching staff, and the need to strengthen education quality monitoring.

Keywords: private school, non-state educational institution, quality of education, public-private partnership, innovative pedagogy, digital education, STEAM, international educational programs, education law, social equality.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar, raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi hamda inson kapitaliga bo'lgan talabning ortib borishi ta'lim tizimida yangi yondashuvlarni shakllantirmoqda. Zamonaviy davlatning raqobatbardoshligi ko'p jihatdan uning ta'lim sifati bilan belgilanadi. Shu nuqtayi nazardan xususiy maktablar instituti dunyo davlatlarida ta'lim sohasini rivojlantiruvchi muhim omillardan biri sifatida qaralmoqda. Xususiy maktablar nafaqat davlat ta'lim tizimidagi yuklamani kamaytirish, balki ta'lim xizmatlari bozorida raqobat muhitini shakllantirish, innovatsion metodlarni joriy qilish va yuqori sifatli ta'limni ta'minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ham nodavlat ta'lim muassasalari, ayniqsa xususiy maktablar soni keskin oshib bormoqda. Bu esa mazkur sohaning huquqiy asoslarini takomillashtirish, boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish, ta'lim sifatini baholash mexanizmlarini ishlab chiqish va xorijiy tajribani milliy tizimga moslashtirish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Xususiy maktablar faoliyatini tahlil qilish nafaqat pedagogik, balki huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy nuqtayi nazardan ham dolzarb hisoblanadi.

Ilmiy adabiyotlarda xususiy ta'lim muassasalarining shakllanishi, ularning boshqaruv mexanizmi, moliyalashtirish tizimi va ta'lim sifatiga ta'siri bo'yicha turli yondashuvlar mavjud.

Jumladan, J. Verger ta'limni xususiylashtirish jarayonlarini global neoliberal siyosatning bir ko'rinishi sifatida baholaydi va xususiy sektorning ta'lim tizimidagi roli yildan-yilga ortib borayotganini ta'kidlaydi.¹ Shuningdek, xususiy maktablarning raqobat muhiti yaratish orqali ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilishi haqida ham qator tadqiqotlar mavjud.

O'zbekistonda xususiy maktablarning rivojlanishi mamlakatda olib borilayotgan ta'lim islohotlarining muhim qismiga aylandi. Prezident qarorlari va qonun hujjatlari orqali xususiy ta'lim muassasalarini tashkil etish uchun qulay huquqiy muhit yaratildi. Bu esa sohada investitsion faollikni kuchaytirishga, zamonaviy infratuzilmani shakllantirishga va ta'lim xizmatlari bozorini kengaytirishga xizmat qilmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi xususiy maktablar faoliyatining huquqiy, ijtimoiy va pedagogik asoslarini ilmiy tahlil qilish, ularning rivojlanish tendensiyalarini o'rganish hamda milliy ta'lim tizimidagi ahamiyatini yoritishdan iborat.

Xususiy maktablar deganda davlatga qarashli bo'lmagan, jismoniy yoki yuridik shaxslar tomonidan tashkil etilgan va mustaqil moliyalashtirish asosida faoliyat yurituvchi ta'lim muassasalari tushuniladi. Bunday maktablar o'quv jarayonini tashkil qilishda nisbatan mustaqil hisoblanadi hamda innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etish imkoniyatiga ega.

Pedagogik adabiyotlarda xususiy maktablar ta'lim tizimining muqobil shakli sifatida talqin qilinadi.

¹ Verger A. Global Education Industry. – New York: Routledge, 2016. – P. 45.

Ular davlat ta'lim tizimi bilan raqobat muhitini shakllantirish orqali ta'lim sifati oshishiga xizmat qiladi. Ayrim olimlar xususiy maktablarni "ta'lim xizmatlari bozorining innovatsion subyekti" sifatida baholaydi.²

Xususiy ta'limning shakllanishi insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida kuzatilgan.

Yevropa davlatlarida xususiy ta'lim muassasalari dastlab diniy tashkilotlar huzurida paydo bo'lgan bo'lsa, keyinchalik mustaqil ta'lim muassasalari sifatida shakllangan. AQSH, Buyuk Britaniya, Janubiy Koreya va Singapur kabi davlatlarda xususiy maktablar yuqori sifatli ta'lim bilan ajralib turadi.

Ta'limni xususiylashtirish jarayoni global iqtisodiy integratsiya bilan ham bog'liq.

Vergerning fikricha, xususiy ta'lim muassasalari global raqobat sharoitida inson kapitalini shakllantirishda muhim vazifani bajaradi.³ Shu bilan birga, xususiy ta'limning ortiqcha kommersiyalashuvi ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishi mumkinligi ham ta'kidlanadi.

Xususiy maktablarning asosiy xususiyatlari sifatida quyidagilarni e'tirof etish mumkin:

- mustaqil boshqaruv tizimi;
- moliyaviy erkinlik;
- zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan keng foydalanish;
- individual yondashuv;
- raqobat muhitida faoliyat yuritish;
- yuqori malakali pedagoglarni jalb qilish.

Zamonaviy tadqiqotlarda xususiy maktablarning samaradorligi o'quvchilarning akademik natijalari, chet tillarini o'zlashtirish darajasi, raqamli kompetensiyalarni shakllantirish va xalqaro baholash dasturlaridagi ishtirok orqali baholanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida har kimning ta'lim olish huquqi kafolatlangan.

Davlat ta'lim tizimini rivojlantirish bilan bir qatorda nodavlat ta'lim muassasalari faoliyatini ham qo'llab-quvvatlaydi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda nodavlat ta'lim tashkilotlarini tashkil etish va ularning faoliyat yuritish tartibi belgilangan.

So'nggi yillarda qabul qilingan qator normativ-huquqiy hujjatlar xususiy maktablar faoliyatini rivojlantirish uchun huquqiy zamin yaratdi. Xususan, litsenziyalash jarayonlarining soddalashtirilishi, soliq imtiyozlari, investitsion muhitning yaxshilanishi sohada ijobiy o'zgarishlarga olib keldi.

2024-yilda qabul qilingan qararlarga muvofiq yangi qurilgan xususiy maktab binolari uchun kommunal xarajatlarning bir qismi davlat tomonidan qoplab berilishi belgilandi. Bu esa xususiy sektorning ta'lim sohasiga kirib kelishini rag'batlantiruvchi muhim omil bo'ldi.

O'zbekistonda xususiy maktablar faoliyatini tartibga soluvchi asosiy huquqiy manbalar quyidagilardan iborat:

- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi;
- "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun;
- "Litsenziyalash, ruxsat berish va xabardor qilish tartib-taomillari to'g'risida"gi Qonun;
- Prezident qarorlari va Vazirlar Mahkamasi qarorlari;
- Davlat ta'lim standartlari.

² To'xliyev N. Ta'lim iqtisodiyoti. – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – B. 113.

³ Verger A. The Privatization of Education. – London: Teachers College Press, 2016. – P. 72.

Xususiy maktablar davlat ta'lim standartlariga muvofiq faoliyat yuritishi shart. Shu bilan birga, ular qo'shimcha xalqaro ta'lim dasturlarini ham joriy etish huquqiga ega. Ayniqsa, Cambridge, IB va STEAM dasturlarining xususiy maktablarda keng joriy etilayotgani kuzatilmoqda.

Tadqiqotchilarning fikricha, xususiy ta'lim muassasalarini huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash mamlakatda ta'lim sifati oshishiga xizmat qiladi.⁴ Shuningdek, davlat-xususiy sherikchilik munosabatlarini rivojlantirish ham sohaning istiqbolli yo'nalishlaridan biri sifatida baholanmoqda.

Zamonaviy xususiy maktablar innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash, individual yondashuvni ta'minlash va ta'lim jarayonini raqamlashtirishda davlat maktablariga nisbatan tezroq moslashayotgani kuzatilmogda.

Xususiy maktablarda sinflardagi o'quvchilar soni nisbatan kam bo'lgani sababli har bir o'quvchiga individual yondashuv imkoniyati yuqori hisoblanadi. Bu esa ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi.

Tadqiqotlarga ko'ra, xususiy maktablarda chet tillarini o'qitish samaradorligi yuqori bo'lib, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish darajasi ham ancha yaxshi yo'lga qo'yilgan.

Xususiy maktablarda quyidagi pedagogik yondashuvlar keng qo'llaniladi, xususan:

- STEAM ta'limi;
- interaktiv metodlar;
- loyiha asosida o'qitish;
- kompetensiyaviy yondashuv;
- raqamli ta'lim platformalari;
- bilish faolligini rivojlantiruvchi texnologiyalar.

Bundan tashqari, xususiy maktablarda xalqaro baholash tizimlariga tayyorgarlikka ham alohida e'tibor qaratiladi. PISA va TIMSS kabi xalqaro dasturlarga mos metodikalarni joriy etish o'quvchilarning analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Pedagogik adabiyotlarda xususiy maktablarning muhim afzalliklaridan biri sifatida ta'lim muhitining erkinligi va innovatsion faollik yuqori ekani ta'kidlanadi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarni joriy etish xususiy maktablarda tezroq amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, xususiy maktablarda o'qish to'lovlarining yuqoriligi barcha aholi qatlamlari uchun teng imkoniyat yaratishga to'sqinlik qilishi mumkin. Bu esa ta'limda ijtimoiy tengsizlik muammosini keltirib chiqarishi ehtimolini oshiradi.

Xususiy maktablar iqtisodiy nuqtayi nazardan ham muhim ahamiyatga ega. Ular davlat byudjetiga tushadigan ta'lim xarajatlarini qisman kamaytiradi, yangi ish o'rinlari yaratadi va ta'lim xizmatlari bozorini rivojlantiradi.

O'zbekistonda xususiy maktablar sonining ortishi ta'lim sohasiga xususiy investitsiyalar jalb qilinishiga olib kelmoqda. Bu esa zamonaviy binolar qurilishi, yangi infratuzilma shakllanishi va yuqori texnologiyali ta'lim muhitini yaratish imkonini bermoqda.

Tahlillarga ko'ra, xususiy maktablar ta'lim sohasida raqobat muhitini kuchaytirish orqali davlat maktablarining ham rivojlanishiga turtki beradi.⁵

⁴ Sobirov Sh.O'. O'zbekiston ta'lim tizimida nodavlat umumta'lim muassasalarining amaldagi holati tahlili // "Raqamli iqtisodiyot" ilmiy jurnali. – 2025. – B. 2907.

⁵ Norova N.X. Zamonaviy ta'limda xususiy maktablarning rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari. – 2023. – B. 139.

Iqtisodiy jihatdan xususiy maktablarning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: birinchidan ta'lim xizmatlari bozorini diversifikatsiya qilish; ikkinchidan investitsiyalarni jalb qilish; uchinchidan mehnat bozoriga raqobatbardosh kadrlar tayyorlash; to'rtinchidan innovatsion ta'lim muhitini shakllantirish; beshinchidan davlat byudjeti yuklamasini kamaytirish.

Xususiy maktablarda ko'pincha xorijiy tillarni chuqur o'qitish, IT yo'nalishlarini kuchaytirish va xalqaro standartlarga mos ta'lim berishga e'tibor qaratiladi. Bu esa mehnat bozori talablariga javob beradigan kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, iqtisodiy jihatdan xususiy maktablarning barqarorligi ko'p hollarda otionalarning to'lov qobiliyatiga bog'liq bo'ladi. Iqtisodiy inqiroz yoki inflyatsiya jarayonlari xususiy ta'lim muassasalari faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Davlat va xususiy maktablar o'rtasidagi farqlar ta'lim sifati, moliyalashtirish, boshqaruv, pedagogik yondashuv va infratuzilma jihatlarida namoyon bo'ladi.

Davlat maktablari asosan byudjet mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladi va ommaviy ta'limni ta'minlashga qaratilgan bo'lsa, xususiy maktablar bozor tamoyillari asosida faoliyat yuritadi.

Tadqiqotlarda xususiy maktablarda ta'lim sifati nisbatan yuqori ekani, zamonaviy texnologiyalar keng qo'llanilishi va chet tillariga e'tibor kuchliligi qayd etilgan.⁶ Shu bilan birga, davlat maktablari aholining barcha qatlamlari uchun ommaviy ta'limni ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Xususiy maktablarning asosiy afzalliklari sifatida quyidagilarni e'tirof etish mumkin:

- kichik sinflar (sinflarda o'quvchilar sonining kamligi);
- individual yondashuv (o'quvchilarning har biriga);
- zamonaviy texnologiyalar;
- xalqaro dasturlar;
- yuqori motivatsiya;
- xorijiy tillarga ixtisoslashuv.

Kamchiliklari sifatida esa: yuqori kontrakt to'lovlari; ijtimoiy tengsizlik xavfi hamda ayrim hollarda ortiqcha tijoratlashuvlar mavjudligini qayd etish mumkin.

Shu o'rinda ***davlat tasarrufidagi maktablarining afzalliklari*** haqida: ommaviylik; bepul ta'lim; ijtimoiy qamrovning kengligi kabi jihatlarni keltirish joiz. ***Kamchiliklari sifatida:*** sinflarda o'quvchilar sonining ko'pligi; infratuzilma muammolari; innovatsion texnologiyalarni joriy etishdagi sekinlik singari jihatlar mavjud.

Shu sababli zamonaviy ta'lim siyosatida davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Jahon amaliyotida xususiy maktablar ta'lim tizimining muhim qismi hisoblanadi.

AQSHda xususiy maktablar mustaqil boshqaruv tizimiga ega bo'lib, ko'p hollarda diniy yoki ixtisoslashtirilgan yo'nalishlarda faoliyat yuritadi.

Buyuk Britaniyada "independent schools" deb ataluvchi xususiy maktablar yuqori sifatli ta'lim bilan ajralib turadi. Ularda o'quvchilarning intellektual va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Singapur tajribasida davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik ta'lim tizimi samaradorligini oshirishga xizmat qilgan. Janubiy Koreyada esa xususiy ta'lim muassasalari raqamli ta'limni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

⁶ Yuldasheva N.S. Davlat va xususiy maktablarning ta'lim jarayonidagi o'xshash va farqli jihatlari. – 2026. – B. 36.

Finlyandiya tajribasida davlat ta'lim tizimi ustunlik qilsa-da, xususiy maktablar ham davlat standartlari asosida faoliyat yuritadi. Bu yerda ta'lim sifati ustidan kuchli davlat nazorati mavjud.

Xorijiy tajribani tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, xususiy maktablarning samarali faoliyati quyidagi omillarga bog'liq: биринчидан, kuchli huquqiy baza; иккинчидан, davlat nazorati; учунчидан, sifat monitoringi; тўритинчидан, pedagog kadrlar malakasi; бешинчидан, raqamli texnologiyalar va nihoyat oltingidan, investitsion muhit.

O'zbekiston uchun xorijiy tajribadan samarali foydalanish xususiy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish imkonini beradi.

O'zbekistonda xususiy maktablar faoliyati jadal rivojlanayotganiga qaramasdan, sohada qator muammolar ham mavjud.

Birinchi muammo – ta'lim xizmatlari narxining yuqoriligi. Ayrim xususiy maktablarda kontrakt to'lovlari aholining o'rta qatlami uchun ham qimmat hisoblanadi.

Ikkinchi muammo – pedagog kadrlar yetishmovchiligi. Malakali o'qituvchilarga bo'lgan talab ortib borayotgani sababli xususiy maktablar o'rtasida kadrlar raqobati kuchaymoqda.

Uchinchi muammo – ta'lim sifati baholash mexanizmlarining yetarlicha shakllanmagani. Barcha xususiy maktablarda ham ta'lim sifati bir xil emas.

To'rtinchi muammo – ortiqcha kommersionlashuv xavfi. Ayrim hollarda moliyaviy manfaat ta'lim sifati ustidan ustuvor bo'lib qolishi mumkin.

Shuningdek, shahar va qishloq hududlari o'rtasida xususiy ta'lim muassasalari taqsimotida katta tafovut mavjud. Ko'pchilik xususiy maktablar asosan yirik shaharlarda joylashgan.

Muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi choralar muhim hisoblanadi:

- davlat-xususiy sherikchilikni rivojlantirish;
- sifat monitoringini kuchaytirish;
- pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish;
- soliq imtiyozlarini kengaytirish;
- ijtimoiy grantlar joriy qilish.

Xususiy maktablar zamonaviy ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular ta'lim xizmatlari bozorida raqobat muhitini shakllantirish, innovatsion texnologiyalarni joriy qilish va yuqori sifatli ta'limni ta'minlashda muhim vazifani bajaradi.

O'zbekistonda xususiy maktablar faoliyatini rivojlantirish uchun so'nggi yillarda keng huquqiy va iqtisodiy imkoniyatlar yaratildi. Bu esa sohaning jadal rivojlanishiga xizmat qilmoqda. O'rganishlar shuni ko'rsatadiki, xususiy maktablar ta'lim sifati oshirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va xalqaro standartlarga mos ta'lim berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ijtimoiy tengsizlik, yuqori kontrakt to'lovlari va kadrlar muammosi kabi masalalar ham mavjud.

Xulosa o'rnidan aytish mumkinki, istiqbolda xususiy maktablar faoliyatini yanada takomillashtirish uchun davlat-xususiy sherikchilik mexanizmlarini rivojlantirish, ta'lim sifati baholash tizimini kuchaytirish, pedagog kadrlar tayyorlashni yaxshilash va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash choralari kengaytirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: "O'zbekiston", 2023-y.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni, 23.09. 2020-yil. <https://lex.uz/uz/docs/5013007>.
3. Verger A. Global Education Industry. – New York: Routledge, 2016. – P. 45.
4. To‘xliyev N. Ta‘lim iqtisodiyoti. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020. – B. 113.
5. Verger A. The Privatization of Education. – London: Teachers College Press, 2016. – P. 72.
6. Sobirov Sh.O‘. O‘zbekiston ta‘lim tizimida nodavlat umumta‘lim muassasalarining amaldagi holati tahlili // “Raqamli iqtisodiyot” ilmiy jurnali. – 2025. – B. 2907.
7. Norova N.X. Zamonaviy ta‘limda xususiy maktablarning rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari. – 2023. – B. 139.
8. Yuldasheva N.S. Davlat va xususiy maktablarning ta‘lim jarayonidagi o‘xshash va farqli jihatlari // Ilmiy jurnal. – 2026. – №45. – B. 35–39.
9. Rivojlangan mamlakatlarda xususiy maktablarni boshqarish tajribasi va uning O‘zbekiston ta‘lim tizimiga moslashuvi // Ilmiy maqola. – B. 22–29.